

УДК 331.215.4:338.124:504

О.В. РЕВЕНКО, канд. екон. наук, доцент, **А.О. РУДЮК**, бакалавр
Харківський національний економічний університет (ХНЕУ), м. Харків

ВПЛИВ ЕКОЛОГІЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ АСПЕКТІВ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ НА ЯКІСТЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

Розглянуто вплив інструментів податкового регулювання на якість життя населення. Особливо виділено екологічні інструменти податкової політики. За допомогою кластерного аналізу сгруповано 20 країн та проаналізовано вплив антикризової податкової політики на якість життя населення за 2008 та 2010 роки. Зроблено висновки щодо сформованих кластерів та ефективності проведених заходів антикризової податкової політики.

Ключові слова: якість життя населення, антикризова податкова політика, інструменти податкового регулювання, соціально-екологічні фактори.

Соціалізація податкової політики держави визначається в цінностях, що трансформуються в принципи справедливого оподаткування, які реалізуються в прагненні до створення рівних можливостей усім членам суспільства через систему соціальної підтримки, переходу від політичної і правової рівності до соціальної рівності, забезпечення прийняттого рівня життя для соціально незахищених верств й окремих громадян та підвищення добробуту [1]. Актуальність висвітленого питання підтверджена необхідністю отримання даних щодо оцінки впливу податкової політики, а саме її антикризової складової на якість життя населення з урахуванням соціально-екологічних факторів.

Розгляду сутності якості життя приділено багато уваги такими вітчизняними та зарубіжними вченими, як Д.П. Богіней, М.О. Кизим, П.Т. Бубенко, В.В. Онікієнко, В.С. Пономаренко, Т.І. Єфименко, С.М. Зінченко, А.П. Кузнєцова, І.Є. Польська, В.О. Мандибуря, О.А. Ковінева, Т.Я. Маршалок та іншими. Проведені дослідження формують науково-методологічні засади податкової політики та якості життя, їх поняття, цілі, функції, основні складові. У той же час серед науковців фактично не розглядається окремо вплив податкової політики на якість життя населення.

Взаємозв'язок між якістю життя та податковою політикою можна побачити, розглянувши цілі державної податкової політики: фінансові, економічні, соціальні, екологічні та міжнародні [2]. Більш детально можна простежити взаємозв'язок, зіставивши критерії та індикатори базових оцінок якості життя населення й інструменти податкового регулювання, які мають на них безпосередній вплив (рис. 1).

Розглянемо докладно екологічний аспект впливу інструментів податкового регулювання на якість життя населення. Однією з найбільш актуальних проблем охорони

навколишнього природного середовища (НПС) в Україні є проблема фінансування природоохоронних заходів. В умовах фінансово-економічної кризи ситуація ще більше загострилася, оскільки державні витрати на потреби охорони НПС були істотно скорочені. Тому питання про формування альтернативних джерел фінансування природоохоронної діяльності, вагоме місце серед яких належить екологічному оподаткуванню, наразі є особливо актуальним для України [4]. Екологічні проблеми України у цілому не відрізняються від подібних проблем в інших країнах світу, тому аналіз зарубіжного досвіду допоможе зрозуміти, які види екологічних податків, що застосовуються в економічно розвинених країнах (табл. 1), можуть бути ефективними для впровадження в Україні.

Таблиця 1 – Узагальнення видів екологічних податків і зборів, які застосовуються в зарубіжних країнах

Види екологічних податків і зборів	Приклади використання податків конкретними країнами
Плата за забруднення навколишнього середовища	Плата за забруднення води, Німеччина; плата за забруднення повітря, води, скидання стічних вод, Польща; плата за скидання стічних вод, Словенія; податок на викиди вуглецю, Словенія; плата за забруднення повітря, води, Латвія; цільова плата за забруднення природи, Литва; плата за викиди в атмосферу, Чехія; плата за забруднення води, Чехія
Плата за продукцію, яка шкодить довкіллю	Збори за продукти (надбавка до ціни продукту, виробництво або споживання якого забруднює довкілля), Німеччина; плата за продукцію, що не відповідає екологічним стандартам, Польща; плата за продукцію, яка шкодить довкіллю, Латвія; плата за продукцію з використанням хлорфторвуглецю, Чехія

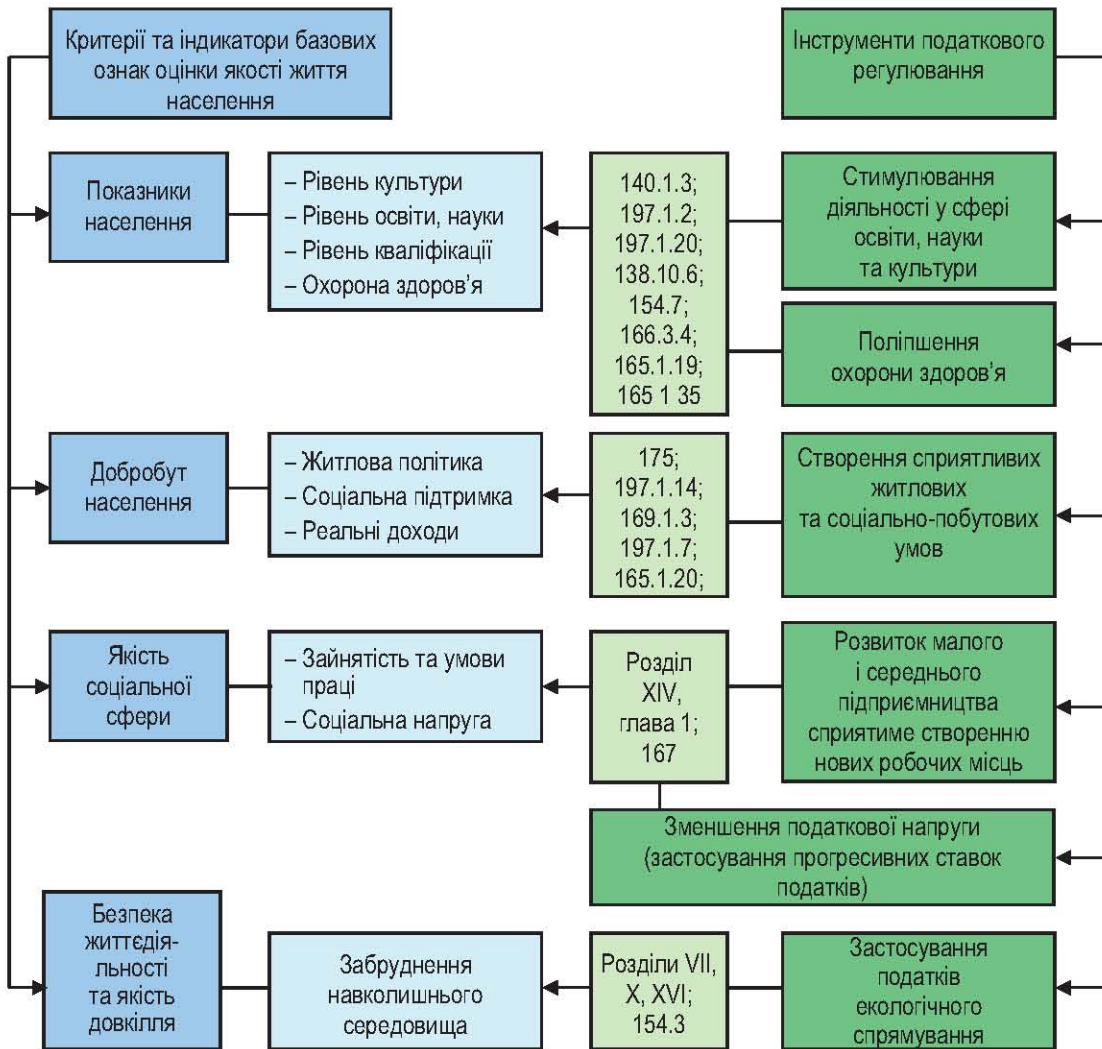

Рисунок 1 – Вплив інструментів податкового регулювання на якість життя населення [3]

Таблиця 1 – Продовження

Види екологічних податків і зборів	Приклади використання податків конкретними країнами
Податки на відходи	Податок на звалища, Велика Британія; плата за утилізацію твердих відходів, Польща; плата за відходи, Латвія; плата за діяльність, що пов'язана зі знищенням відходів, Чехія
Податки за використання природних ресурсів	Плата за видобуток корисних копалин, Латвія; нецільові податки на використання окремих видів природних ресурсів, Литва
Податки та збори в авіації	Податок на шумове забруднення (оподатковуються аеропорти), Чехія; збори з авіапасажирів, Велика Британія
Податки на електроенергію	Збір за зміну клімату, Велика Британія; податок на виробництво електроенергії, Словенія
Податки на транспортні засоби	Збір за паливо, Велика Британія; акциз на автомобілі, Велика Британія; податок на транспортні засоби, Словенія

Таблиця 1 – Продовження

Види екологічних податків і зборів	Приклади використання податків конкретними країнами
Інші, специфічні податки	Податок на будівельні матеріали, Велика Британія; спеціальний податок на фінансування захисту навколишнього середовища, Німеччина

Порівняння переліку українських екологічних платежів з видами екологічних податків, що виділені за результатами аналізу оподаткування в європейських країнах, свідчить про те, що в Україні до екологічних платежів входять три європейські складові: за забруднення навколишнього середовища, за відходи й специфічні платежі. Також варто зазначити, що в Україні діють збори, які регулюють використання природних ресурсів й електроенергії та експлуатацію транспортних засобів, однак вони не є складовими екологічного податку. Таким чином, виділивши індикатор «забруднення навколишнього середовища» та розглянувши екологічні аспекти оподаткування

в Україні, можна зробити висновок, що екологічні інструменти податкового регулювання мають значний вплив на якість життя населення (рис. 2).

Розглянувши теоретичний аспект взаємозв'язку податкової політики та якості життя населення, слід звернути увагу на практичну складову. Найбільш яскравим прикладом впливу інструментів податкової політики є їх реалізація у кризовий період економіки. Для багатьох країн 2008–2010 рр. пов'язані, перш за все, з суттєвим погіршенням не тільки економічного стану, але й якості життя населення в цілому. Економічна криза торкнулась усіх сфер життя, і подолати її наслідки вдалося лише країнам з ефективною антикризовою політикою.

Для більш детального дослідження впливу антикризової політики на якість життя населення було проведено групування 20 країн світу за п'ятьма показниками з використанням кластерного аналізу (за допомогою програми STATISTICA). Було проаналізовано два періоди: 2008 р. – з найбільш яскравим проявом кризових явищ – та 2010 р. – з найбільш активним застосуванням заходів антикризової політики. Для аналізу було відібрано такі показники:

Валовий внутрішній продукт (ВВП) на душу населення – це сума валової доданої вартості всіх виробників-резидентів в економіці з урахуванням будь-яких податків на продукцію мінус субсидії, які не включені у вартість продуктів. Він розраховується без відрахувань на амортизацію активів або виснаження природних ресурсів і виражається в доларах США на душу населення. Тому значення ВВП переводяться в долари США та діляться на загальну кількість населення.

Рівень безробіття (РБ) – може бути визначено за методиками МОП (Міжнародна організація праці), ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку)

або за національною методикою. Рівень безробіття за методикою ОЕСР – відсоткове співвідношення кількості безробітного населення до робочої сили (загальна кількість зайнятих та безробітних). За визначенням МОП, безробітні – це люди, які на даний момент не мають роботи, проте готові приступити до неї й вживають активні заходи щодо її пошуку.

Інфляція – вимірюється індексом споживчих цін і відображає щорічну відсоткову зміну вартості придбання набору споживчих товарів та послуг, які можуть бути фіксовані або змінювані, наприклад раз на рік.

Частка податків без обов'язкових платежів у ВВП – податкові надходження беруться без урахування внесків до фонду соціального забезпечення.

Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП) – характеризує досягнення країни з точки зору тривалості життя, отримання освіти та фактичного доходу за трьома основними параметрами: здоров'я і довголіття – вимірюється показником очікуваної тривалості життя при народженні; доступ до освіти – вимірюється рівнем грамотності дорослого населення і сукупним валовим коефіцієнтом охоплення освітою; гідний рівень життя – вимірюється величиною ВВП на душу населення при паритеті купівельної спроможності (ПКС) в доларах США. Ці три характеристики подаються у вигляді числових значень від 0 до 1, середнє арифметичне яких – сукупний показник ІРЛП.

Згідно з даними Програми розвитку ООН, відповідно до ІРЛП всі країни поділяються на чотири групи – з дуже високим, високим, середнім та низьким рівнем індексу. Для проведення кластерного аналізу було відібрано по п'ять країн з кожної групи. Зведені дані за 2008 та 2010 роки наведено в табл. 2 [6–8].

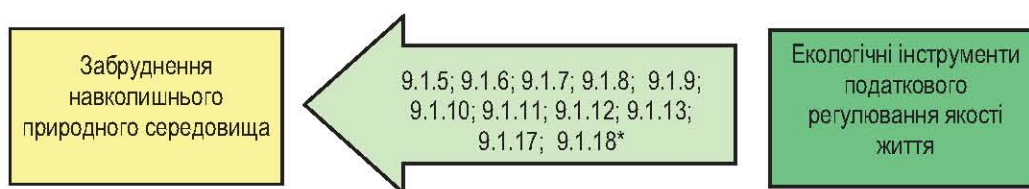

Рисунок 2 – Вплив екологічних інструментів податкового регулювання на якість життя населення
* – ст. 9 Податкового кодексу України [5]

Таблиця 2 – Дані для проведення кластерного аналізу

Країна	2008 р.					2010 р.				
	Частка податків без обов'язкових платежів у ВВП (%)	ВВП на душу населення (дол. США)	Рівень безробіття (%)	Інфляція (%)	ІРЛП	Частка податків без обов'язкових платежів у ВВП (%)	ВВП на душу населення (дол. США)	Рівень безробіття (%)	Інфляція (%)	ІРЛП
Франція	26,9	45789	7,8	2,8	0,880	25,0	40939	9,7	1,5	0,883
Німеччина	24,3	44334	7,6	2,8	0,900	24,0	40513	7,1	1,2	0,903
Норвегія	28,3	94816	2,6	3,8	0,941	27,4	85055	3,5	2,4	0,941

Таблиця 2 – Продовження

Країна	2008 р.					2010 р.				
	Частка податків без обов'язкових платежів у ВВП (%)	ВВП на душу населення (дол. США)	Рівень безробіття (%)	Інфляція (%)	ІРЛП	Частка податків без обов'язкових платежів у ВВП (%)	ВВП на душу населення (дол. США)	Рівень безробіття (%)	Інфляція (%)	ІРЛП
США	19,2	46901	5,8	3,8	0,906	16,3	46811	3,5	1,6	0,908
Італія	29,4	38883	6,8	3,5	0,870	29,3	34154	8,4	1,6	0,873
Болгарія	23,3	6855	5,7	12,0	0,766	19,1	6374	10,2	3,0	0,768
Росія	27,7	11704	6,4	14,1	0,747	25,4	10408	7,5	6,9	0,751
Україна	26,5	3899	6,4	25,2	0,720	24,6	2980	8,1	9,4	0,725
Азербайджан	16,4	5213	6,1	20,8	0,699	12,2	5847	5,9	5,7	0,700
Білорусь	25,4	6386	0,8	14,8	0,746	16,9	5824	0,7	7,7	0,751
Китай	10,3	3404	4,2	5,9	0,674	10,6	4423	4,1	3,3	0,682
Індія	10,7	1090	6,8	8,3	0,535	9,7	1370	10,0	12,0	0,542
Єгипет	15,3	2160	8,7	11,7	0,644	14,1	2776	9,2	11,7	0,644
Таїланд	16,4	4300	1,4	5,5	0,680	16,0	4992	1,0	3,3	0,682
Шрі-Ланка	13,3	2027	6,0	22,4	0,680	12,9	2429	4,9	6,2	0,686
Кенія	18,8	813	4,0	15,1	0,499	19,5	810	3,9	4,1	0,505
Пакістан	9,9	1018	5,2	10,8	0,499	10,0	1028	5,6	10,1	0,503
Папуа – Нова Гвінея	22,2	1291	1,9	10,8	0,457	22,0	1521	1,4	6,0	0,462
Судан	9,3	1419	16,0	14,3	0,403	13,8	1616	13,7	13,0	0,406
Togo	14,9	549	7,6	1,8	0,429	15,6	527	6,7	2,6	0,433

Кластерний аналіз проведено методом k-середніх із використанням обраних показників впливу антикризової податкової політики на якість життя населення. За ре-

зультатами аналізу країни розподілилися на три кластери (табл. 3).

Таблиця 3 – Розподіл країн за кластерами у 2008 та 2010 роках

№ кластеру	2008 р.		2010 р.		
	Кількість країн у кластері	Країни, що увійшли до кожного кластеру	№ кластеру	Кількість країн у кластері	Країни, що увійшли до кожного кластеру
1	5	Франція США Німеччина Норвегія Італія	1	5	Франція Німеччина Норвегія США Італія
2	4	Болгарія Росія Азербайджан Білорусь	2	9	Болгарія Росія Азербайджан Китай Білорусь Таїланд Україна Шрі-Ланка Кенія
3	11	Україна Китай Індія Єгипет Таїланд Шрі-Ланка Кенія Пакістан Папуа – Нова Гвінея Судан Togo	3	6	Індія Єгипет Пакістан Папуа – Нова Гвінея Судан Togo

Також було оцінено значення середніх кластерів (табл. 4), сформовано графіки середніх значень для кожного кластеру, на підставі яких визначено показники, що домінують у кожному з них. Для зручності інтерпретації графіків значення показника ВВП на душу населення було взято в тис. дол. США (рис. 3, 4).

Таблиця 4 – Середні значення кластерів за 2008 та 2010 роки

Показник	2008			2010		
	1 кластер	2 кластер	3 кластер	1 кластер	2 кластер	3 кластер
ПН – податкове навантаження	25,62	21,70	12,40	24,43	17,02	11,90
ВВП на душу населення	54,14	4,77	1,99	46,21	4,31	1,69
РБ – рівень безробіття	6,12	4,66	7,12	6,71	4,63	9,62
Інфляція	3,34	16,90	8,32	2,95	4,88	11,70
ІРЛП	0,89	0,66	0,55	0,87	0,64	0,52

Аналіз складу трьох сформованих кластерів свідчить про можливість їх розподілення за принципом ІРЛП на країни з високою, середньою та низькою якістю життя. Незмінним у 2010 р. залишився лише перший кластер, до якого увійшли Франція, Німеччина, Норвегія, Італія та США, які є країнами з високим рівнем якості життя. Серед 20 досліджуваних країн саме ці п'ять мають найвищі показники. У країн першого кластеру – найбільший рівень податкового навантаження, проте також і найбільші показники ВВП на душу населення. Порівнюючи середні значення для першого кластеру за 2008 та 2010 роки, зазначимо зменшення всіх показників, окрім рівня безробіття. Зменшення податкового навантаження свідчить про проведення ефективних заходів антикризової податкової політики.

Разом з цим слід зауважити, що завдання фіскальної політики в кризовий період, які пов'язані зі зменшен-

ням податкового навантаження, також повинні бути спрямовані на стимулювання соціальної сфери, а саме – на недопущення масових звільнень та стрімкого зростання безробіття й на підтримку соціально незахищених верств населення та забезпечення належного рівня доходів.

Так, наприклад, антикризова програма США передбачала введення постійно діючого рівня неоподаткованого доходу фізичних осіб у розмірі 500 дол. для кожної особи та 1000 дол. – на сім'ю. Ця пільга мала зворотну силу та застосовувалася до доходів, що були задекларовані за підсумками 2007 р. Одночасно вводилися вирахування витрат на освіту, а також при придбанні нового автомобіля (у сумі податку з продажу) та першого житла (до 10 % від ціни, але не більше 8000 дол.)

У Німеччині вводилось зниження початкової ставки індивідуального прибуткового податку з 15 % до 14 % з одночасним збільшенням неоподаткованого мінімуму річних доходів громадян – до 7834 євро у 2009 р. та до 8004 євро у 2010 р. [9]. У Франції пільги в сфері оподаткування доходів фізичних осіб були спрямовані на підтримку малозабезпечених верств населення: платники, що сплачували прибутковий податок за найменшою ставкою (5,5 %), звільнялись від сплати 2/3 річної суми податку.

У другому та третьому кластерах відбулись деякі зміни. За показниками 2010 р. Китай, Таїланд, Україна, Шрі-Ланка та Кенія перемістились з третього кластеру в другий, що свідчить про ефективність їх антикризової політики. Аналізуючи вжиті ними заходи, можна зробити узагальнюючі висновки про те, що ці країни також обрали шлях зниження податкового навантаження, причому їм вдалося знизити й рівень безробіття. Взагалі заходи в країнах цих двох кластерів були спрямовані на стимулювання соціальної сфери та відновлення економіки в цілому.

Основним напрямом антикризової податкової політики Китаю став комплекс заходів щодо податкового стимулювання інвестицій. В Азербайджані було зменше-

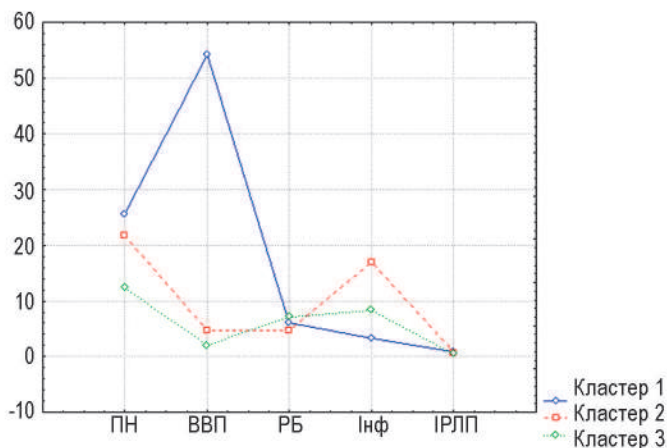

Рисунок 3 – Графік середніх значень для кожного кластеру за 2008 р.

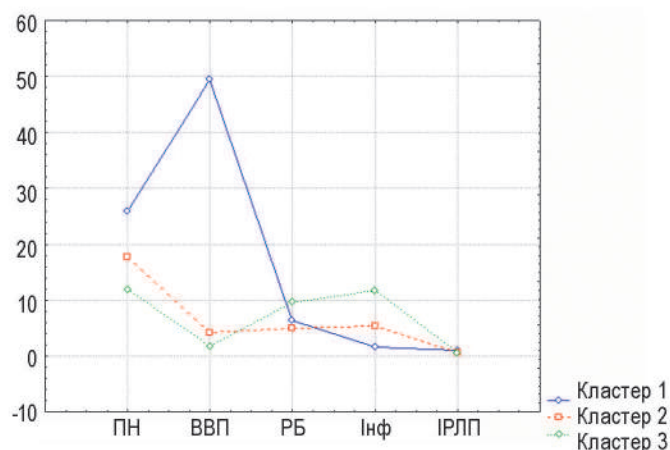

Рисунок 4 – Графік середніх значень для кожного кластеру за 2010 р.

но ставку ПДВ з 18 % до 17 %. У Російській Федерації протягом 2009 р. було знижено ставку в оподаткуванні прибутку організацій (з 24 % до 20 %), а також зменшено базу оподаткування шляхом вирахування повної суми витрат на навчання і професійну підготовку та сум відшкодування витрат працівників зі сплати відсотків щодо позик на придбання й/або будівництво житлового приміщення в розмірі до 3 % від суми виплат на оплату праці (до 2012 р.) й внесків роботодавців на додаткове пенсійне страхування.

ВИСНОВКИ

1. Проаналізовано вплив інструментів податкового регулювання на критерії та індикатори базових ознак оцінки якості життя населення з приведенням конкретних прикладів інструментів з Податкового кодексу України.

2. Розглянуто екологічні податки й збори, які використовуються в зарубіжних країнах, та виділено вплив екологічних інструментів податкового регулювання на таку складову якості життя населення, як забруднення НПС.

3. Проведено групування 20 країн світу за п'ятьма показниками за 2008 та 2010 роки з використанням кластерного аналізу за допомогою програми STATISTICA. Результатом стало виділення трьох кластерів та проведення їх порівняльного аналізу з розглядом конкретних заходів антикризової податкової політики, які застосовувалися в країнах. Зроблено висновок щодо достатньої ефективності антикризової політики у більшості країн світу, яка забезпечила втримання позицій країнами з високим рівнем якості життя і надала можливості деяким країнам з низьким рівнем піднятися до середнього кластеру.

Оскільки податкова система є потужним механізмом регулювання соціально-економічного розвитку держави, подальші дослідження даної теми мають бути спрямовані на проведення більш детального аналізу впливу інструментів податкового регулювання на якість життя

населення, виділення проблемних аспектів у досліджуваній сфері та побудову ефективної моделі формування належного рівня якості життя з урахуванням соціально-екологічних факторів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. **Єфименко, Т.І.** Податки в інституційній системі сучасної економіки / Т.І. Єфименко ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2011. – 688 с.
2. **Іванов, Ю.Б.** Податкова політика : теорія, методологія, інструментарій : навчальний посібник / під ред. Ю.Б. Іванова, І.А. Майбутова. – Х. : ВД ІНЖЕК, 2010. – 492 с.
3. **Рудюк, А.О.** Вплив інструментів податкового регулювання на складові якості життя населення / А.О. Рудюк // Інноваційний розвиток економіки : проблеми та перспективи : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. : ч. 1. – К. : ГО Київський економічний науковий центр, 2012. – С. 36–39.
4. **Козьменко, С.М.** Особливості екологічного оподаткування в зарубіжних країнах / С.М. Козьменко // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». – 2012. – № 1. – С. 11–18.
5. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-172>.
6. Human development report 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/hdr/human_developmentreport2011.html
7. Tax revenue in European Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://epp/eurostat/ec/europa/eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-10-023/EN/KS-SF-10-023-EN/PDF.
8. Мировой атлас данных [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://knoema.com/atlas#country-rankings>.
9. **Іванов, Ю.Б.** Світові тенденції антикризового податкового регулювання / Ю.Б. Іванов // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2010. – № 1(48). – С. 10–14.

Поступила в редакцію 11.02.2013

Рассмотрено влияние инструментов налогового регулирования на качество жизни населения. Отдельно выделены экологические инструменты налоговой политики. С помощью кластерного анализа сгруппированы 20 стран и проанализировано влияние антикризисной налоговой политики на качество жизни населения за 2008 и 2010 годы. Сделаны выводы относительно сложившихся кластеров и эффективности проведенных мероприятий антикризисной налоговой политики.

The impact of tax regulation tools to quality of population life along with separately allocated environmental instruments of tax policy was analyzed. Using cluster analysis it is grouped 20 countries and analyzed the effect of crisis-proof tax policy to quality of population life in 2008 and 2010. Conclusions concerning the existing clusters and efficiency of the anti-crisis measures of tax policy are given.